ENDER'S GAME AND THE WILL TO POWER (CLOSE READING)

Călina BORA
"Babeş-Bolyai" University of Cluj-Napoca

Abstract: By following on the classification proposed by Thomas Hobbes, the present paper will analyse the characters of Orson Scott Card, by taking a close look at the 3 situations of conflict, which are typical for the barbarians: rivalry, distrust and pride. These 3 situations of conflict equal the 3 types power proposed by Nietzsche: freedom, justice and love. Freedom presupposes rivalry (Peter, Ender, Bean), justice presupposes both attacking the other when in doubt or out of mistrust, and fighting to protect your rights (FI, Greaff, Ender in FI phase, Bean), and love brings about the attack for consolidating one's reputation (Peter, Ahile). In these 3 situations, in which the subjects nurture feelings of hatred for and rejection of the other subjects, the good and the evil, the ethical and the unethical, don't matter anymore. What remains of vital importance is only the satisfaction gained through violence.

Keywords: Individualism, power, violence, Card, Nietzsche, Hobbes.

Cu toate că, pentru a deschide discuţia despre jocul lui Ender, s-ar fi potrivit oricare dintre romanele seriei lui Scott Card, totuşi, analiza, pentru acest capitol, va fi focusată pe romanul prin care autorul deschide seria, acesta fiind textul care prezintă cel mai bine relaţiile dintre pământeni, relaţii în baza cărora oamenii vor interacţiona cu noile specii, străinii dinafara câmpului gravitaţional. Prin joc ne referim, aşadar, la starea pământenilor, la jocul creat pentru şi de Ender, urmând ca prin figura acestuia să ne referim la subiecţii locuitori ai planetei. Cu alte cuvinte, capitolul de faţă va surprinde relaţiile dintre membri aceleiaşi specii, atât în propriul lor teritoriu, cât şi în afara spaţiului gravitaţional, acolo unde va fi nevoie, firește, făcându-se referiri şi la celelalte texte, nemizându-se însă pe analiza personajului Ender.

Cel care aduce în discuţie, pentru prima dată problema rivalităţii dintre membri aceleiaşi specii este însuşi Ender (cunoscut pe Pământ ca Andrew Wiggin):

„Deşi avea numai şase ani, Ender cunoştea legile nerostite ale luptelor dintre oameni. Era interzis să loveşti adversarul care zace neajutorat; doar un animal putea face aşa ceva. Cu toate astea îl loveşte pe atacator, pentru a-i arăta acestuia că este puternic şi că nu mai trebuie umilit vreodată"[1].

Dintru început sunt puse în evidenţă două aspecte: existenţa unor legi nerostite (este vorba despre legile morale) şi modul în care supremaţia devine mijloc de apărare. Aceste legi ale luptei dintre oameni, cele care ar despărţi oamenii de primate, nu sunt însă cu nimic mai presus decât ceea ce ele practică, întrucât în lupta pentru supremaţie a oamenilor nu mai poate fi vorba despre temeiul niciunei legi, ci doar de, precum în cazul lipsitelor de raţiune, instinct de supravieţuire.

[1] Orson Scott Card, *Jocul lui Ender*, traducere de Mihai Dan Pavelescu, Ed. Nemira, Bucureşti, 2005, p. 13.

BDD-A21869 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:49:21 UTC)

Cel mai bun exemplu în acest sens este dat de organizarea pe care copiii străzilor din Rotterdam o adoptă în timpul în care se ştia (pe Pământ) că cei din FI luptă contra Gândacilor. Practic, aceşti copii formaseră adevărate cete care aveau ca scop, întâi de toate, supravieţuirea. Puteau fi împărţite în două categorii: cetele copiilor mici (condusă de Poke) şi familiile (cetele copiilor mai mari, printre conducătorii cărora era şi Ahile). Dacă ceata lui Poke, de pildă, abia supravieţuia „din cauza gândirii ei nu prea bune, întrucât era prea miloasă”[2], ceata lui Ahile era una de prădători, prosperă şi puternică, tocmai datorită tiraniei lui. Lupta pentru supravieţuire a acestor copii mergea inclusiv până la moarte. Ahile, de exemplu, o va ucide pe Poke, întrucât după ce fusese acceptată de familia sa, îndrăznise să-l sfideze în faţa tuturor. Or, tiranul Ahile nu putea permite ca imaginea sa de conducător impecabil să fie compromisă. Cel care descrie însă cel mai bine cum se desfăşurau lucrurile în lupta pentru supravieţuire este Bean: „oamenii nu-mi mai dădeau de mâncare ca să nu fiu îmbrâncit de cei mari sau să nu-mi ia mâncarea din mână. Odată, un copil mai mare s-a înfuriat atât de rău pe mine că mănânc că mi-a băgat un băţ în gât şi m-a făcut să vomit tot ce mâncasem. Chiar a început să mănânce el, dar n-a putut, i-a venit şi lui să vomite”[3].

Aşadar, ceea ce statul a impus, ca limită a bunei conduite, pentru armonioasa convieţuire dintre oameni (morală), se estompează atunci când este pusă problema supravieţuirii. Porunca iubirii aproapelui şi, în cazul la care Ender face referire, a legilor nerostite dintre oameni, devin, de fapt, măşti sub care se ascunde cel mai bine nevoia - înspăimântătoare pentru stat, fundamentală însă pentru subiectul ce locuieşte statul, de libertate.

Ripostând, considerând că astfel îşi va arăta supremaţia, Ender îşi sublinează, aşadar, nevoia de libertate şi, prin intermediul acesteia, voinţa de putere. A te opune unei puteri opresive - lupta sa cu Stilson, de pildă - înseamnă, totodată, a ajunge la nivelul acelei puteri şi, firește, a o depăşi. Afirmarea supremaţiei constă tocmai în depăşirea acestei puteri. Când ea este statul în sine, ci nu instrumentele sale (cetăţenii), vom urmări mai târziu, contează foarte mult şi mijloacele prin care noua putere îşi afirmă şi exercită supremaţia.

La ce se referă însă concret Ender prin acel: „pentru a-i arăta acestuia că este puternic şi că nu mai trebuie umilit vreodată”[4]? A-i arăta lui Stilson că este puternic devine aici o acţiune ce are însemnătate dublă: pe de-o parte, Ender simte nevoia de a-şi demonstra puterea (putere ţinută în frâu de legile statului prin promovarea moralei, de pildă), pe de altă parte, actul propriu-zis de a acţiona. Cu alte cuvinte, cu toate că actul demonstrării puterii proprii, din punct de vedere etic, nu este decât un scut prin care acesta barează atacurile barbare ale celuilalt, prin faptul că vrea să arate că „nu mai trebuie umilit vreodată”, Ender îşi devoalează, de fapt, instinctul tiranic. Instinctul adus în discuţie se dezvoltă, în mod diferit, şi în cazul lui Peter, Ahile, Bean, ceilalţi părtaşi ai jocului confecţionat de Flota Internaţională. Numai că, dacă Ahile şi Peter sunt tiranii absoluţi, Ender şi Bean - întrucât cred în puterea comunităţii oamenilor şi a înţelegerii acestora chiar şi cu celelalte specii - resemantizează instinctul despotic, folosindu-l drept mijloc de menţinere a ordinii între specii. Când spunem ordine, ne referim, firește, la libertatea şi, mai ales, egalitatea dintre acestea.

Însă ca fundament al bunelor intenţii ale lui Ender şi Bean nu este nutrit, de fapt, tot individualismul, ca în cazul lui Ahile şi Peter? Nu se poate pune problema voinţei de putere în cazul tuturor? Firește, că da. Numai că, dacă toate aceste personaje au ca punct comun voinţa de libertate, drumurile lor se bifurcă atunci când se pune problema direcţiei acestei libertăţi: libertatea ca supremaţie (Ahile, Peter) şi „libertatea ca iubire de umanitate”, după cum ar

[2] Orson Scott Card, *Umbra lui Ender*, traducere de Roxana Brînceanu, Ed. Nemira, Bucureşti, 2006, p. 20.

[3] *ibidem*, p. 70.

[4] *ibidem*.

BDD-A21869 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:49:21 UTC)

numi-o Nietzsche, caz în care sacrificiul de sine, mila şi iubirea de popor îşi spun cuvântul (Ender, Bean).

Însă, şi aici intervine un aspect important, astfel interpretând lucrurile, nu tocmai iubirea de popor este responsabilă pentru xenocidul pe care Ender, în numele omenirii, îl aplică asupra străinilor insectoizi? Da, întrucât voinţa de libertate este, de fapt, voinţă de putere[5], chiar şi când este vorba despre voinţa unei întregi specii. Nu, am spune dacă am interpreta în altă ordine de idei acţiunile lui Ender, imediat următoare xenocidului. Oricare ar fi însă răspunsul concret dat întrebării, interesează mai puţin. Cert este faptul că o specie va riposta fără dubiu atunci când supravieţuirea sa va fi în joc. Ca atare, orice element ostil venit din partea unui membru al aceleiaşi specii sau, cu atât mai mult, al unei specii diferite, element aflat într-o poziţie ameninţătoare pentru ordinea şi funcţionarea firească a vieţii împotriva căreia ostilitatea este exercitată, va fi, fără dubiu, distrus. Iar când este vorba despre oameni, după cum se va vedea în cele ce urmează, cu atât mai mult, întrucât predispoziţia lor permanentă către violenţă le va motiva, practic, acţiunile.

Altfel spus, guvernul este, în esenţă, promotorul principal al individualismului, întrucât, când se va pune problema supravieţuirii, el va fi total de acord ca instinctul, până atunci gregar al puterii, să se manifeste în deplinătatea lui. Ceea ce statul vrea să distrugă ca aparenţă, prin morală şi celelalte principii ale traiului civil, în chipul menţinerii aşa-zisei egalităţi între oameni, în esenţă, este promovat. Când Ender vrea să-şi impună supremaţia în faţa lui Stilson, actul în sine trebuie pedepsit de către tată, profesori, stat etc., însă când prin instinctul său de putere distruge Gândacii, supremaţia în faţa acestor străini şi chiar uciderea lor îşi pierde caracterul gregar. Ce rămâne din morala acestui stat? Probabil numai mecanismul prin care cetăţenii sunt manipulaţi.

Aflat încă pe Pământ, Ender află două lucruri despre sine, lucruri care vor avea un rol destul de important în evoluţia sa, după ce va fi preluat la Şcoala de Luptă: este un Terţ[6] şi, prin asta, un simbol al ruşinii[7] pe Pământ.

În primul rând, ce însemna a fi terţ? Înseamnă a fi născut al treilea copil într-o familie căreia statul îi permitea să aibă doar doi. Ce se întâmpla cu aceşti terţi? Fie erau nuli pentru societate, întrucât erau născuţi în afara legii, fie erau preluaţi de centrele armatelor şi, cum este cazul lui Ender, pregătiţi pentru război împotriva semenilor din aceeaşi sau din altă specie. Flota Internaţională, din care face parte colonelul Graff, nu este decât găselniţa perfectă prin intermediul căreia terţilor li se dă o utilitate, fie şi în chipul gloriei salvării omenirii. Monitorizaţi încă de mici, întrucât, deşi concepuţi în afara legii[8], ei continuă să fie ai statului, acestora li se dictează prin intermediul unui dispozitiv cum să gândească şi, mai ales, cum să reacţioneze la stimulii externi. Într-un fel sau altul, copiii de acest tip sunt priviţi de către semeni ca fiind diferiţi, datorită acestei monitorizări decretate de guvern. Aşadar, deşi concepuţi în afara legii, terţii se năşteau numai dacă statul permitea acest lucru:

[5] „ [...] Instinctul de putere – acest instinct numit libertate – trebuie ţinut în frâu cel mai mult timp. De aceea scopul eticii – cu instinctele sale inconştiente de educaţie şi disciplinare – a fost să ţină în frâu setea de putere: ea discreditează individul tiranic şi potenţează, prin a sa glorificare a grijii pentru comunitate şi a iubirii de patrie, instinctul gregar al puterii" (Friedrich Nietzsche, *Voinţa de putere - încercare de transmutare a tuturor valorilor: fragmente postume,* Ed. Aion, Oradea, 1999, p. 461).

[6] „Părinţii te privesc ca pe un simbol al mândriei, deoarece au fost capabili să ocolească legea şi să te aibă, ca Terţ. Dar, în acelaşi timp, reprezinţi un simbol al laşităţii, deoarece n-au îndrăznit să meargă mai departe şi să practice nesupunerea, pe care continuă s-o considere corectă" (Orson Scott Card, *Jocul...* , p. 31).

[7] „În plus, eşti şi un simbol al ruşinii publice, pentru că, la fiecare pas, apari în calea eforturilor lor de-a fi asimilaţi în societatea noastră docilă" (*ibidem*).

[8] „Părinţii te privesc ca pe un simbol al mândriei, deoarece au fost capabili să ocolească legea şi să te aibă, ca Terţ" (*ibidem*).

BDD-A21869 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:49:21 UTC)

„Experimentul numit Andrew Wiggin nu reuşise. Era sigur că guvernanţilor le-ar fi plăcut să abroge decretele care-i făcuseră posibilă naşterea”[9].

Am putea spune, în aceste condiţii, că Ender este efectiv un produs al statului. Iar acesta nu trebuie să dea greş: „Cu Ender va trebui să menţinem o balanţă delicată [spune Graff]. Să-l izolăm ca să rămână creativ, altfel se va adapta sistemului de aici. În acelaşi timp, trebuie să ne asigurăm că-şi va dezvolta din plin capacităţile de conducere”[10].

Dintru început am stabilit că prin Ender şi jocul său ne vom referi şi la ceilalţi terţi, şi la ceilalţi copii din cadrul Flotei Internaţionale (ex. cei din echipele Salamandrelor, Şobolanilor, Dragonilor etc.), şi la ceilalţi semeni de pe Pământ. Prin menţinerea simţului creativ, colonelul Graff face referire la faptul că, dacă sub o formă sau alta, Ender (şi, firește, ceilalţi colegi ai lui) ar simţi că nu este liber, ceea ce până la urmă se va şi petrece, ori că este privat de libertate, atunci va fi scăpat de sub control, întrucât instinctul său de putere va fi întreptat chiar asupra Flotei Internaţionale. A avea grijă ca acesta să nu se adapteze în totalitate la sistemul Şcolii de Luptă, fapt care nu se poate spune despre colegii săi, înseamnă a-i nutri gândirea cu fadul sentiment al libertăţii personale şi, totodată, a-i focusa atenţia asupra invadatorilor insectoizi, în niciun chip asupra propriei persoane[11]. Mai mult decât atât, Ender şi colegii săi nu trebuie sub nicio formă să ştie că luptele (chiar şi la antrenament), pe care le duc cu Gândacii, nu sunt întotdeauna jocuri, ci chiar lupte propriu-zise. A rămâne, în aceste condiţii, creativ înseamnă, pentru această ecuaţie, a găsi soluţii şi strategii de supravieţuire. Or, pentru a gândi astfel de strategii, mintea trebuie golită de emoţionalitate şi de orice alt construct, de factură religioasă ori socială, care ar împiedica acest proces.

„Să ştii că nu şcoala de luptă te-a creat. Ea nu creează nimic. Pur şi simplu distruge”[12], îi spune Dink lui Ender. Toţi cei implicaţi în acest joc trăiesc trumatic momentul în care intuiţia, legată de rostul şi miza acestei şcoli, îşi dovedeşte realitatea:

- **Ender**: „Acum ştia ce ura cel mai mult. N-avea niciun control asupra propriei vieţi. Ei conduceau totul. Ei luau toate hotărârile. Numai ei existau, cu regulile, planurile, lecţiile şi programele lor, iar tot ceea ce putea el face era să lupte în bătălii”[13].

- **Dink**: „Când eu sunt nebun, eu merge, eu pluteşte în aer singur şi nebunia iese din mine, intră-n pereţi şi nu mai iese de acolo decât la bătălie, când băieţii se loveşte de pereţi şi-o scoate”[14].

- **Bean**: „Bean ştia asta. Întotdeauna exista un pericol. Şi întrucât profesorii aveau toată puterea, pericolul avea să vină de la ei”[15].

Sunt doar trei dintre mărturiile care atestă faptul că Flota Internaţională este o maşinărie de control, care, chiar mai mult decât guvernele omenirii, controlează la propriu vieţile celor aflaţi sub puterea ei. Astfel, Ender simte, în cele din urmă, că trăieşte o viaţă care

[9] *ibidem*, p. 13.
[10] *ibidem*, p. 36.
[11] „În nopţile cele mai rele, când mă trezesc tremurând, dar tăcut, trebuie să rămân tăcut, altfel vor auzi că-mi lipsesc ai mei. Vreau acasă!” (*ibidem*, p. 105).
[12] *ibidem*, p. 121.
[13] *ibidem*, p. 164.
[14] *ibidem*, p. 122.
[15] Orson Scott Card, *Umbra lui Ender*, traducere de Roxana Brînceanu, Ed. Nemira, Bucureşti, 2006, p. 109.

BDD-A21869 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:49:21 UTC)

nu este a lui; resemnat, Dink trăieşte prin luptă ceea ce-ar fi trebuit să trăiască prin viaţa personală; câtă vreme Bean admite faptul că profesorii acestei şcoli deţin toată puterea: şi asupra lor, şi asupra pământenilor, şi în luptele cu celelalte specii, întrucât, în funcţie de dicteele lor, omenirea este pusă în mişcare.

Ce este Flota Internaţională? Mecanismul perfect prin care omenirea trăieşte pretextul exercitării individualismului şi a voinţei de putere: „Atâta vreme cât oamenii se tem de Gândaci, FI poate rămâne la putere şi, atâta vreme cât este la putere, anumite ţări îşi pot păstra autoritatea supremă”[16]. Pe de altă parte, este găselniţa perfectă prin care omenirea îşi camuflează degenerescenţa. Care este rolul fricii în stat, ne dezvăluie chiar Dink: atâta timp cât oamenii se tem de Gândaci, FI rămâne la putere. Or, a rămâne la putere înseamnă, totodată, a conserva acest complex al puterii.

Cu toate că FI este un mecanism bine închegheat, mecanism care, conform mărturiilor lui Ender, Dink şi Bean, este menit să golească subiectul de sentimentele care îl fac să fie slab (iubire, milă), mizând doar pe dezvoltarea instinctului de supravieţuire, el funcţionează, de fapt, pe baza unei figuri: Mazer Rackham, legendarul erou al luptei cu Gândacii. Cu alte cuvinte, şcoala de luptă îşi antrenează elevii folosindu-se de figura acestui aşa-zis erou, cel care, conform FI, a fost responsabil pentru xenocidul din primul război cu străinii insectoizi. Firește, figura acestui erou este un artificiu găsit de puterea FI, artificiu care să motiveze subiecţii în luptă. Toţi vor să fie Mazer Rackham, toţi vor muri în numele acestui mare erou, de unde rezultă faptul că toţi sunt manipulaţi de FI. Cu alte cuvinte, figura lui Mazer primează în conservarea complexului de putere al FI, fiind chiar mai important decât frica, dată de posibilul atac al unei specii extraterestre, generatoare a conştiinţei împovărate[17], capcană din care Ender şi Bean se vor strădui să iasă.

Există însă un moment în care pământenii (prin aceştia ne referim, firește, mai ales la forţele politice de pe Pământ) nu mai cred în FI, moment din care cele prevăzute de Dink sunt puse în practică, măcar aparent: „Oamenii se vor prinde de jocul ăsta şi va izbucni un război civil care va însemna sfârşitul total. Asta e ameninţarea, nu Gândacii. Iar când va izbucni, noi doi n-o să mai fim prieteni. Pentru că tu eşti american, la fel ca dragii noştri profesori. Iar eu nu sunt”[18]. FI menţinea, aşadar, numai armonia aparentă între statele lumii, avide, fiecare în felul său, după deţinerea puterii. Întrucât, câtă vreme cei din spaţiu, din FI, manipulau copiii-soldaţi „prin convingerea că luptele lor sunt doar jocuri şi teste”[19], pe Pământ lumea era scindată în două. Firește, aceste două puteri, China şi Rusia, aveau drept aliaţi state vecine ori state care găseau un beneficiu politic sprijinind o putere sau alta.

„Pe când chinezii luaseră de sigur faptul că ei fuseseră şi urmau să fie centrul universului, ruşii, conduşi de o serie de demagogi ambiţioşi şi generali autoritari, simţiseră că istoria îi deposedează de locul cuvenit lor, veac după veac, şi venise timpul să se termine. Deci, Rusia forţase crearea noului Pact Varşovia, întinzându-şi graniţele cât fuseseră la apogeul puterii sovietice – şi dincolo de ele, căci de data asta Grecia era aliatul său, iar Turcia era intimidată şi neutralizată. Europa era şi ea la limita neutralizării, iar visul rus al hegemoniei de la Pacific la Atlantic era, în sfârşit, realizabil”[20].

[16] Orson Scott Card, *Jocul...* , p. 123.

[17] „Orice putere care interzice, care ştie să trezească frica în cel căruia i se interzice ceva, dă naştere conştiinţei împovărate” (Friedrich Nietzsche, *Voinţa de putere...* , p. 472).

[18] Orson Scott Card, *Jocul...* , p. 124.

[19] Orson Scott Card, *Umbra lui Ender*, p. 472.

[20] *ibidem*, p. 433.

BDD-A21869 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:49:21 UTC)

Aşadar, împotriva cui trebuia îndreptat atacul FI? Împotriva unei specii care, în cele din urmă, se dovedeşte a fi parte a jocului lui Ender, joc creat nu de Ender în sine, ci de FI pentru el şi întreaga omenire. Or, trebuiau pregătiţi pentru ca, ulterior, una dintre puterile politice de pe Pământ să se folosească de ei?

În orice caz, în relaţiile dintre personajele lui Card, aduse în discuţie până în acest punct, pot fi întâlnite cele trei stări conflictuale despre care Thomas Hobbes[21] vorbeşte, stări care dovedesc că subiectul, voitor de putere, oricât de limitat ar fi de legile unui stat, nu-şi poate suprima sub nicio formă instinctul, întrucât acesta face parte din natura sa. Iar dacă Nietzsche, în cartea deja amintită, vorbeşte despre trei forme ale voinţei de putere: libertate, dreptate şi iubire, Hobbes aduce în discuţie trei stări generatoare de conflict, generatoare, la rândul lor, de putere:

1. **rivalitatea** – atacul pentru câştig (Peter, Ender doar în lupta cu Stilson şi Bozo Madrid, Bean, Lands);
2. **neîncrederea** – atacul pentru securitate (FI, Graff, Ender în faza FI, Bean):

„Dacă una dintre rase trebuie să piară, să fim siguri că noi vom supravieţui. Genele noastre nu ne lasă să hotărâm altfel. Natura nu acceptă o specie lipsită de instinctul supravieţuirii. Indivizii pot fi convinşi să se autosacrifice, însă niciodată o rasă ca un întreg nu poate hotărî să-şi înceteze existenţa. Deci, dacă putem vom ucide Gândacii până la ultimul, iar ei, dacă pot, vor face la fel”[22].

3. **mândria** – atacul pentru reputaţie (Ahile, Peter);

În aceste trei situaţii, în care subiecţii nutresc sentimente de respingere a celorlalţi subiecţi, binele şi răul, moralul şi imoralul nu mai contează. Este importantă doar satisfacerea stării violente prin acţionare asupra celuilalt. De aici rezultă individualismul despre care Nietzsche şi Hobbes vorbesc: „starea de natură este o stare de maximă individualizare, de factură aproape animalică, în care nu există definiţii comune sau convenţii la care oamenii să ţină”[23] sau, în opinia lui Nietzsche, aspect despre care este vorba până la urmă în jocul lui Ender, „vrei libertate atâta timp cât nu deţii puterea. Când o deţii, vrei supremaţie, dacă nu poţi cuceri supremaţia (fiind încă prea slab pentru ea), vrei dreptate, adică putere egală”[24].

Bibliografie

Friedrich Nietzsche, *Voinţa de putere - încercare de transmutare a tuturor valorilor: fragmente postume*, Ed. Aion, Oradea, 1999.

Jean-François Mattéi, *Barbaria interioară*, trad. Valentina Bumbaş-Vorobiov, Paralela 45, Piteşti, 2005.

Konrad Lorenz, *Aşa-zisul rău: despre istoria naturală a agresiunii*, trad. Ion Constantin, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1998.

[21] Thomas Hobbes, *Leviathan*, Oxford University Press, Oxford: New York, 1998.
[22] Orson Scott Card, *Jocul...* , p. 271.
[23] Thomas Hobbes, *Leviathan*, p. 443.
[24] Friedrich Nietzsche, *Voinţa de putere...* , p. 498.

BDD-A21869 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:49:21 UTC)

Michel Foucault, *Anormalii*, trad. Dan Radu Stănescu, postfaţă de Bogdan Ghiu, Ed. Univers, Bucureşti, 1999.

Orson Scott Card, *Jocul lui Ender*, trad. Mihai Dan Pavelescu, Ed. Nemira, Bucureşti, 2005.

Orson Scott Card, *Vorbitor în numele morţilor*, trad. Gabriel Stoian, Ed. Nemira, Bucureşti, 2005.

Orson Scott Card, *Xenocid*, trad. Constantin Dumitru Palcus, Ed. Nemira, Bucureşti, 2005.

Orson Scott Card, *Copiii minţii*, trad. Gabriel Stoian, Ed. Nemira, Bucureşti, 2006.

Orson Scott Card, *Umbra lui Ender*, trad. Roxana Brînceanu, Ed. Nemira, Bucureşti, 2006.

Thomas Hobbes, *Leviathan*, Oxford University Press, Oxford: New York, 1998.

BDD-A21869 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:49:21 UTC)